

ОЛЕНА СУШИЙ,

доктор наук з державного управління, доцент, завідувачка відділу психології мас і спільнот, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України (04070, Київ, вул. Андріївська, 15)

OLENA SUSHYI,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Mass and Community Psychology, Institute for Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine (15, Andriivska St., Kyiv, 04070)

olena.sushyi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

ЕДУАРД АФОНІН,

доктор соціологічних наук, професор, президент ГО «Наукове товариство “Українська школа архетипіку”» (01024, Київ, пров. Костя Гордієнка, 4/23)

EDUARD AFONIN,

Doctor of Sciences in Sociology, Professor, President of the NGO “Scientific Society ‘Ukrainian School of Archetypes’” (4/23, Kostia Hordienka Ln., Kyiv, 01024)

bpafonin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7493-6907>

Генеза та еволюція ідеї соцієтальності в соціогуманітарному знанні Частина 1. Історико-теоретична реконструкція

Вступ

«Соцієтальне (англ. societal, франц. sociétal) з’явилося у соціологічній теорії на межі ХІХ–ХХ століть, коли постала потреба у поняттях, що здатні відобразити оновлювану в перебігу суспільно-трансформаційних процесів сутність доволі усталених соціальних понять. Адже традиція вживання терміна “соціальне” в тодішній західній емпіричній соціології вже дещо не відповідала новій — постмодерній природі суспільства, провідною психосоціальною групою якого поставав самодостатній громадянин» (Соцієтальне, s.a.).

Цими словами починається стаття у відкритій багатомовній Вікіпедії, присвячена одному із засадничих понять сучасної соціальної теорії — концепту

Цитування: Суший, О., Афонін, Е. (2026). Генеза та еволюція ідеї соцієтальності в соціогуманітарному знанні. Частина 1. Історико-теоретична реконструкція. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 140–154, <https://doi.org/10.15407/sociology2026.01.140>.

Публікується на засадах ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

«соцієта́льне». Ми не знаємо, хто автор цієї статті, проте теоретична обмеженість та концептуальна незавершеність огляду спонукає нас докладніше розглянути історію становлення та розвитку концепту «соцієта́льне» в соціальної теорії та особливості його використання в сучасному академічному дискурсі. Взяти на себе таку відповідальність спонукає ще й те, що стаття у Вікіпедії переважно ґрунтується на матеріалах наших досліджень, де поняття «соцієта́льне» відіграє важливе методологічне значення для осмислення закономірностей та особливостей суспільно-трансформаційних процесів в Україні (Афонін, Суший, Усаченко, 2011; Афонін, Суший, 2015).

Соцієта́льне: сутність концепту та історія його появи в сучасній соціальної теорії

Американський соціолог Вільям Г. Самнер одним із перших використав цей термін для аналізу колективних форм організації. У своїй класичній праці “Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals”¹ (Sumner, 1906), спираючись на широкий етнографічний та історичний матеріал, Самнер показує, як індивідуальні способи поведінки поступово перетворюються на колективні узвичаєння й набувають статусу соціальних норм — спочатку як звичаї (folkways), а згодом як традиції (mores). У цьому контексті особливо важливим є соцієта́льний аспект аналізу: Самнер підкреслює, що народні звичаї не створюються свідомо суспільством, а формуються внаслідок несвідомої координації індивідуальних зусиль людей у їхній адаптації до мінливого середовища. Вони віддзеркалюють не індивідуальну, а саме соцієта́льну — колективну — волю, структуру й динаміку. Folkways стають свого роду «системною логікою без логіків», що характеризує розвиток суспільної системи як єдиного організму, а не сукупності раціональних (атомізованих) індивідів. Таким чином, поняття «соцієта́льне» у праці Самнера позначає все, що виникає з і *з*адля стійкості соціальної цілісності — незалежно від усвідомлення або намірів окремих членів суспільства.

Учень Самнера та його послідовник Альберт Г. Келер, розвиваючи ключову ідею folkways (звичаїв), використовує поняття «соцієта́льне» і як загальний термін для позначення колективного (суспільного) рівня організації, і як структурно-аналітичний концепт, що дозволяє описувати динаміку життєдіяльності суспільства в еволюційному вимірі. У своїй головній праці “Societal Evolution: A Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society” (Keller, 1915) Келер намагався концептуалізувати конструкт суспільства як цілісну систему взаємозалежних інститутів, звичаїв, норм і соціальних функцій, розвиток яких зумовлюється змінами в середовищі, технологіях і культурних патернах.

Ідея «соцієта́льного» в нього виконувала своєрідну функцію інтегративної аналітичної рамки, яка допомагає вивчати організаційні аспекти суспільства у взаємозв’язку з його культурною, правовою та економічною підсистемами.

¹ Тут і надалі в тексті подаються оригінальні назви праць з огляду на лінгвістичні та змістові нюанси перекладу терміна «соцієта́льне», а також на відмінності академічних традицій його вживання у вітчизняному науковому дискурсі, що буде розглянуто у другій частині статті.

Келер приділяв значну увагу так званим *societal types* — історично змінним формам соціальної організації, що виникають у процесі адаптації до мінливих зовнішніх умов (середовища, воєн, контактів із чужими культурами тощо). Отже, «соціетальне» для Келера — не лише описова категорія, а й еволюційна одиниця аналізу: суспільство розглядається як суб'єкт змін, здатний до саморегуляції, реорганізації та селекції своїх власних норм і структур.

Ключовий внесок Келера — це обґрунтування «соціетального» як рівня, на якому відбувається еволюція суспільств (див.: Cutler, 1916). Він наголошує, що справжня еволюція суспільства — не прогрес, а адаптація до середовища, здійснювана через ментальні, інституційні та культурні механізми; це еволюція суспільства та його інститутів, а не окремих індивідів. Таким чином, у Келера «соціетальне» — не просто синонім «соціального» — усього того, що може належати до взаємодії індивідів. Ця концептуальна одиниця описує поведінку груп та інститутів як надособистісної системи, тобто характеризує рівень, на якому діють групові узвичаєння, традиції та системи норм, що, своєю чергою, дає змогу осмислювати процеси макросоціального порядку, тривкості та змін крізь призму організаційної адаптивності, народних звичаїв (*folkways*), культурної селекції та інституційної еволюції.

Підхід Самнера та Келера виявляє евристичну спорідненість із пізнішими системними та еволюційними концепціями суспільного розвитку — від Парсонса до Ленскі та Габермаса. І хоч дослідники ще не володіли аналітичним апаратом структурного функціоналізму у його зрілому вигляді, вони інтуїтивно закладали підвалини для розуміння суспільства як складної адаптивної системи, де «соціетальне» постає як макрорівень кристалізації базових форм соціальної взаємодії, владних ієрархій, ролей та культурної спадщини, що існують та відтворюються в межах стійких суспільних практик (норм, звичаїв, інститутів) (Sumner, Keller, 1927).

Талкот Парсонс одним із перших формалізує різницю між «соціальним» (*social*) і «соціетальним» (*societal*) рівнями аналізу. Соціальне (*social*) в його системі позначає конкретні взаємодії між акторами в межах нормативно структурованих ролей. Натомість соціетальне стосується загального рівня організації суспільства як системи, в якій ці взаємодії набувають інституційного сенсу та стабільності. У цьому розумінні соціетальне — це не просто велике соціальне, а якісно інший рівень — метасистема, в межах якої соціальні дії набувають інституційної логіки, а цінності й норми — колективного визнання. Саме в цьому значенні Парсонс аналізує роль цінностей (*value orientations*) як центрального механізму, що забезпечує інтеграцію соціетальної системи, вказуючи на нормативну згоду як ключ до розуміння стабільності соціального порядку.

У теоретичній системі Парсонса концепт «соціетальне» (*societal*) дає змогу аналізувати суспільство не як випадкову сукупність соціальних дій або індивідів, а як упорядковану, самодостатню й функційно визначену систему. У своїй ключовій праці “*The Social System*” (Parsons, 1951) Парсонс розглядає еволюцію соціальних систем як ускладнення механізмів адаптації (*Adaptation*), інтеграції (*Integration*), ціледосягнення (*Goal Attainment*) та латентності (*Latency*), що становлять універсальну модель її структурно-функційної організації (*AGIL*). Тут

«соцієта́льне» відпові́дає функції інте́грації (Integration), а для опису стану інте́грації суспі́льства загалом Парсонс вводить поняття «соцієта́льної спі́льноти» (societal community). Ця підсистема є одною з чотирьох функційних підсистем соціальної системи, що забезпечує інте́грацію з підсистемами — економікою (Adaptation), політикою (Goal Attainment), культурою і легітимацією норм (Latency). Така концептуалізація дає змогу відрізнити суспі́льство як єдину цілісність від множинності локальних або парціальної соціальних взаємодій.

В іншій праці “Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives” (Parsons, 1966) Парсонс застосовує поняття «соцієта́льне» як інструмент макросоціологічного аналізу суспільного розвитку в історичній ретроспективі. Тут він розвиває концепт «соцієта́льної системи» (societal system) як базової одиниці аналізу, що допомагає порівнювати різні суспільства за ступенем їхньої диференціації, адаптації до середовища та інте́грації внутрішніх структур. Парсонс визначає соцієта́льне як те, що характеризується здатністю до самовідтворення на підставі загальної нормативної культури, у межах якої легітимуються соціальні інститути, зберігається соціальний порядок та здійснюється соціальний контроль. Він наполягає на тому, що розвиток соцієта́льних систем є процесом зростання структурної складності, в якому ключову роль відіграє здатність суспільства до функційної диференціації та інституціалізації нових підсистем, як от відокремлення права, економіки, політики та науки як самостійних підсистем із власними логіками дій.

Таким чином, концепт «соцієта́льне» у Парсонса не є лише дескриптивним терміном. Це аналітична категорія, яка дозволяє описати суспільство як складну, самореферентну і самовідтворювану систему, що функціонує відповідно до внутрішньо узгоджених норм і структур. Його трактування соцієта́льного відкриває шлях до розуміння історичної еволюції суспільств не як простої зміни форм правління чи технологій, а як ускладнення соціальної системи, що здатна адаптуватися до дедалі більшої складності середовища через розвиток інституційної диференціації, зберігаючи при цьому єдність через інтегративну роль нормативної культури.

Попри визнання внеску структурного функціоналізму Парсонса у макросоціологічне теоретизування, впродовж ХХ століття його ідеї, зокрема концепцію соцієта́льного та соцієта́льної спі́льноти, неодноразово піддавали критиці, що виявило низку суттєвих розбіжностей у розумінні цього поняття серед представників різних наукових шкіл, кожна з яких пропонувала власне бачення соцієта́льного. Ця критика нерідко точилася навколо співвідношення «соцієта́льного» із «соціальним», оскільки саме парсонсівське розмежування цих рівнів стало предметом дискусій.

Конфліктологічні теорії, представлені Ральфом Дарендорфом у “Class and Class Conflict in Industrial Society” (Dahrendorf, 1959) та Чарльзом Райтом Мілсом у “The Power Elite” (Mills, 1956), підкреслювали, що парсонсівське поняття «соцієта́льне» надмірно акцентує інте́грацію, ігноруючи конфлікти як рушійну силу соціальних змін. Вони доводили, що навіть інституційні структури виникають і функціонують у постійній боротьбі за владу та ресурси, з’являючись саме як механізми регулювання цих конфліктів. Отже, для подолання зайвої

абстрактності поняття «соціетальне» його слід аналізувати з урахуванням реальних механізмів влади та крізь призму конкретних груп інтересів і еліт, що формують суспільний порядок.

Постструктуралістська критика, представлена П'єром Бурдьє у "Distinction" (Bourdieu, 1984) та Мішелем Фуко у "Discipline and Punish" (Foucault, 1975), також акцентувала інституційний вимір соціетального, проте трактувала його принципово інакше: Бурдьє розглядав соціетальне (соціальні системи) як поле боротьби за символічний капітал, а Фуко — як продукт владних дискурсів і практик, через які встановлюються й відтворюються соціальні порядки.

Символічні інтеракціоністи, зокрема Герберт Блумер у "Symbolic Interactionism" (Blumer, 1969) та Ірвінг Гофман у "The Presentation of Self in Everyday Life" (Goffman, 1959), зосереджували увагу на мікрорівні соціальних процесів, що дало змогу критично переосмислити строгий поділ макро- та мікрорівня у парсонсівській теорії. Акцентуючи увагу на механізмах мікрорівневої інтерпретації та конструюванні соціальної реальності, Блумер наголошував, що соціальні структури не є наперед заданими утвореннями, а постають у процесі інтерпретації соціальних норм індивідами та їхньої взаємодії. Цю ідею розвиває концепція соціальної драматургії Гофмана, у межах якої інституції розглядаються не як самостійні структури, а як сцени, на яких уявляються ролі та взаємодії. У такій перспективі мікрорівневі дії та повсякденні практики постають як процеси, що формують і підтримують функціонування соціальних систем у цілому. Таким чином, соціетальне оприявнюється як результат повсякденних практик, комунікативних взаємодій і символічних дій, у межах яких мікрорівневі дії та ролі виконують конституювальну функцію щодо макросоціального порядку.

Радикальне переосмислення концепту «соціетальне» запропонував Ніклас Луман у "Social Systems" (Luhmann, 1995), який описує макрорівень соціальної організації крізь призму соціальних систем та їхнього самовідтворення (autorpoiesis). Луман відкидає парсонсівську ідею нормативної інтеграції, показуючи, що суспільство складається з автономних систем (право, економіка тощо), що функціують за власною логікою. У цьому контексті «соціетальне» постає як динамічний, самовідтворюваний процес, в межах якого структурна організація суспільства виникає через взаємодію комунікаційних систем, а не через нормативну інтеграцію.

Неоеволюційні теорії Юргена Габермаса та Мануеля Кастельса відкрили нові перспективи для осмислення змісту «соціетального». Габермас у "The Theory of Communicative Action" (Habermas, 1981) поєднав критику Парсонса з розумінням «соціетального» як простору комунікативної раціональності, де легітимність інституцій визначається не функційною ефективністю, а через здатність забезпечувати вільний дискурс. Натомість Кастельс у "The Rise of the Network Society" (Castells, 1996) показав, що в умовах глобалізації «соціетальне» розвивається як децентралізована мережева структура, що змінює традиційні ієрархії інституцій, які втрачають монополію на соціальний порядок.

Відтак впродовж ХХ століття розвиток ідеї «соціетального» проходить послідовність взаємопов'язаних етапів, а сам концепт зазнає суттєвої трансфор-

мації. У ранніх працях соцієта́льне формується як аналітична категорія, що позначає колективний рівень соціального порядку, який не зводиться до індивідуальних дій, а описує надособистісні узвичаєння, інститути й норми, що виникають у процесі історичної еволюції. У структурному функціоналізмі Парсонса

соцієта́льне інституціалізується як системоутворювальна категорія — макрорівень інтеграції суспільства, що забезпечує єдність через нормативну культуру та інституційну організацію; на цьому етапі воно чітко відмежується від «соціального» у вузькому сенсі міжособистісних взаємодій. У другій половині ХХ століття цей підхід зазнає критики: конфліктологічні та постструктуралістські школи піддають сумніву ідею нормативної та стабільної інтеграції «соцієта́льного», наголошуючи роль конфліктів, влади та дискурсів у формуванні соціального порядку; символічні інтеракціоністи підкреслюють, що соцієта́льне конституюється через повсякденні практики та комунікативні взаємодії. Системна теорія радикально переосмислює соцієта́льне як множину самовідтворюваних комунікативних систем, де інтеграція не є необхідною умовою, а соціальна організація виникає через взаємодію структурних елементів. У новітніх концепціях соцієта́льне розглядають як простір комунікативної раціональності або як децентралізовану мережеву структуру, зумовлювану глобалізаційними процесами та зміщенням влади. Траєкторія розвитку ідеї соцієта́льності демонструє рух від інституційно стабільної та нормативно інтегрованої системи до динамічної, мережевої та плюралістичної реальності, де соцієта́льне мислиться не як завершена структура, а як постійний процес взаємодії інститутів, практик, дискурсів і мережевих структур.

Соцієта́льне у вимірі загальносистемного підходу

У другій половині ХХ століття поняття «соцієта́льне» міцно закріпилося в науковому тезаурусі в широкому значенні загальносистемного — характеризує суспільство як цілісну систему. В академічному середовищі набули поширення два основні підходи до трактування його змісту. Згідно з першим підходом, поняття «соцієта́льне» стосується аналізу всього суспільного життя та його сфер (підсистем) — економічної, політичної, культурної тощо. Мова йде про характеристики, поняття та процеси, що належать до макрорівня функціонування соціуму, його інституційних структур та механізмів інтеграції, які забезпечують збереження й цілісність суспільства, консолідацію і відтворення соціального життя. Згідно з другим підходом, значення поняття «соцієта́льне» охоплює ширше коло явищ, що стосується не лише макрорівня, але й повсякденних практик. Це — соціальні статуси і ролі, престиж і лояльність, диференціація та інтеграція, тобто практично все те, що пов'язано із соціальним становищем людей у суспільстві, їх приналежності до певних соціальних спільнот і груп. Тобто цим поняттям позначають також складну мережу взаємодіючих колективів і груп, що утворюють для індивіда систему підтримки соціальної ієрархії й вираження лояльності.

Як ілюстрацію першого підходу можна навести класичний підручник з макросоціології Патрика Нолана і Герхарда Ленскі “Human Societies: An Introduction to Macrosociology” (Nolan, Lenski, 2015), де ідея «соціетального» виконує функцію ключової аналітичної перспективи для опису структурної цілісності та еволюційної динаміки суспільств. «Соціетальне» тут розкривається як характеристика суспільства в його макросоціологічному вимірі — як система взаємопов’язаних демографічних, економічних, технологічних, політичних і культурних підсистем, що забезпечують адаптивність, стабільність і відтворення соціального порядку. У центрі уваги авторів перебуває не просто сукупність індивідів або інституцій, а організована цілісність соціальних відносин, яка функціонує завдяки внутрішній диференціації та інституційній інтеграції.

Належної ваги концепт «соціетальне» набуває в аналізі соціальної еволюції — від простих аграрних до складних індустріальних суспільств, що спирається на еволюційно-типологічну теорію Ленскі, запропоновану раніше у “Power and Privilege: A Theory of Social Stratification” (Lenski, 1966). У цій теорії Ленскі розглядає розподіл влади, привілеїв і ресурсів у різних типах суспільств через взаємодію між індивідуальними прагненнями та так званими «соціетальними інтересами» — колективними цілями й потребами, що формуються на рівні суспільства. Останні, за Ленскі, відіграють ключову роль у легітимації, підтриманні та трансформації стратифікаційних порядків. Мірою зростання структурної складності суспільства посилюється й функційна диференціація, що зумовлює потребу в механізмах координації та ідентифікації.

Відтак Нолан і Ленскі не лише доповнюють парсонсівську традицію, пропонуючи матеріалістичну альтернативу розуміння соціетальних процесів. Вони акцентують увагу на трьох взаємопов’язаних напрямках макроаналізу: технологічній детермінації, яка задає структурні рамки суспільства; інституційній інтеграції, що забезпечує функціональну цілісність; і соціокультурній легітимації, яка формує колективну ідентичність на рівні «соціетального» цілого.

Таким чином, у концептуальній рамці, що простежується як у “Human Societies”, так і в “Power and Privilege”, ідея «соціетального» постає як інтегруюча (астатична) ланка аналітичної перспективи для вивчення суспільства як складної, історично змінної та внутрішньо взаємозалежної системи. Цей концепт не зводиться до державної або нормативної єдності, а охоплює системний рівень аналізу, що дозволяє поєднати структурну складність, інституційну інтеграцію та соціальну нерівність у межах єдиного підходу. Нолан та Ленскі трактують «соціетальне» через призму макродинаміки, де технології та екологія визначають структуру суспільства. Їх підхід може бути корисний для ретроспективного аналізу історичних трансформацій та передбачення сучасних викликів, однак недостатня увага до культурних та нормативних аспектів обмежує його застосування у дослідженнях ідентичності чи суспільної згуртованості.

У контексті другого підходу привертає увагу спроба Джузеппе Шіортино (Sciortino, 2004) здійснити ревізію парсонсівської концепції «соціетальної спільноти» (societal community), трансформувавши її з абстрактної схеми соціальної інтеграції на аналітичний інструмент для дослідження сучасних суспільств.

Відходячи від парсонсівського уявлення про соцієта́льну спільноту як стабільну нормативно-інтеґративну підсистему, Шіортино розглядає її як динамічну, конфліктну та історично змінну структуру. Для нього соцієта́льна спільнота — це не однорідна система, а мережа суперечливих лояльностей і норм. Її стабільність залежить не від відсутності конфліктів, а від наявності інституційних механізмів їх регуляції (права, участі, комунікації). У такому тлумаченні соцієта́льна спільнота постає не як моноліт, а як простір перехресних лояльностей, де різні соціальні групи — етнічні, релігійні, професійні — взаємодіють у межах спільного нормативного порядку. Водночас вона зберігає функцію посередника між індивідом і макрорівневими структурами, такими як держава, ринок і культурна система, забезпечуючи інтеґрацію через механізми солідарності та колективної ідентичності.

Операціоналізація соцієта́льної спільноти у Шіортино охоплює кілька ключових вимірів. У контексті соціального плюралізму вона слугує рамкою для аналізу складних множинних ідентичностей, де індивіди належать до кількох соціальних угруповань одночасно. У дослідженнях соціальних змін соцієта́льна спільнота розглядається як результат історичних трансформацій, наприклад, через розширення громадянських прав, імміґрацію чи інституційні реформи, що трансформують її. Важливим аспектом є зв'язок соцієта́льної спільноти з інституційною диференціацією. У цій площині Шіортино підкреслює важливість «третього сектора» — громадських організацій, медіа, освітніх інституцій — як виробників норм довіри і солідарності, що підтримують інтеґраційний потенціал спільноти поза межами держави чи ринку. Особливу увагу приділено конфліктам як структурній умові функціонування соцієта́льної спільноти: конфлікти, на думку Шіортино, не є ознакою слабкості соцієта́льної спільноти — навпаки, вони виявляють її адаптивні можливості. Тобто, на відміну від консенсусної моделі Парсонса, Шіортино розглядає конфлікт як механізм адаптації, що інституційно опрацьовується через судову систему, медіацію або протестні рухи.

Хоча концепція соцієта́льної спільноти не може слугувати інструментом для точних соціальних прогнозів, її прогностична цінність полягає у можливості відстежувати та виявляти певні тенденції або фактори соціальної стійкості чи дезінтеґрації. Так, ослаблення соцієта́льної спільноти — через втрату довіри до інституцій або брак ефективних посередницьких механізмів — може слугувати індикатором соціальних криз. Натомість існування структур перехресної лояльності, розвинених інститутів громадянського посередництва та інклюзивної нормативної культури підвищує спроможність суспільства до адаптації. Порівняльні дослідження показують, що саме відмінності у структурі соцієта́льних спільнот пояснюють різну ефективність країн у реагуванні на виклики, як-от міґрація: скандинавські моделі демонструють вищу інтеґративну здатність порівняно з італійськими, що мають слабшу інституційну основу.

Таким чином, Шіортино поєднує теоретичну спадщину парсонсівської парадигми з емпіричною придатністю та критичною чутливістю до проблем влади і соціальної нерівності. Це надає концепції соцієта́льної спільноти аналітичної релевантності для дослідження суспільної інтеґрації в умовах глобалізованого,

функціонально диференційованого світу. Прогностична сила цього підходу полягає в його здатності не лише інтерпретувати минулі й сучасні процеси, але й окреслювати перспективи аналізу того, як суспільства шукають баланс між інтеграцією та фрагментацією, єдністю та плюралізмом.

Започатковане на початку ХХ століття поняття «соціетальне» стає важливою категорією соціологічної теорії наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття, особливо у контексті макроаналізу соціальних систем, соціальних інститутів та історичного розвитку суспільства як цілісності. Еволюція розуміння «соціетального» відобразила загальну тенденцію соціальної теорії до подолання жорсткої дихотомії між макро- та мікрорівнем аналізу. Критика парсонсівської концепції, розпочата із заперечення її статичності та абстрактності, змістовно розширила концепт «соціетального» та підвела до глибшого переосмислення взаємозв'язку між «соціетальним» і «соціальним». На відміну від Парсонса, який чітко відокремлював соціетальне (societal) як макрорівень інституційної організації від соціального (social) на рівні міжособистісних взаємодій, його критики послідовно наголошували й доводили, що ці рівні не можна аналізувати ізольовано один від одного. Конфліктологічні теорії, символічний інтеракціонізм, системний підхід Лумана, постструктуралістські та комунікативні концепції — усі вони, незважаючи на різноманітність методологічних підходів, сприяли формуванню більш динамічного і комплексного розуміння ідеї соціетальності, що дозволило розглядати соціальну реальність як єдиний процес, де інституційні структури й повсякденні практики взаємно зумовлюють одна одну, формуючи складну систему соціальних відносин. Переосмислення традиційного розуміння соціетального у його зв'язку із соціальним рівнем аналізу слугувало не лише методологічним прийомом, що підкреслив динамічну природу соціуму, де макроструктури та мікропрактики взаємно конструюють одні одних. Така трансформація аналітичного фокусу закріпила концептуальне визнання їхньої невіддільної взаємозв'язаності, засвідчуючи зміну парадигми досліджень та її спрямування на синтез макро- та мікрорівня аналізу.

Психосоціальна природа соціетального: інтегративний підхід Сержа Московічі

Переосмислення традиційного розуміння соціетального у його зв'язку із соціальним не лише увиразнює динамічну природу соціуму; це ще і спроба відображення онтологічної єдності соціальної реальності. Щоправда, сучасні підходи до трактування змісту «соціетального», попри визнання невіддільної взаємозв'язаності макро- та мікрорівня аналізу, не завжди зважають на той факт, що суспільство не може бути зведене лише до сукупності інституцій чи повсякденних практик — воно є більш динамічною системою, де часом не тільки зовнішні — інституційні, соціально-матеріальні структури, а й унутрішня — психологічна природа (механізми) становлять підґрунтя соціальних явищ — від інтеграційних процесів до щоденних практик. Звідси спроба відображення онтологічної єдності соціальної реальності та подеколи надмірний акцент на інструментальній логіці її дослідження дають лише зовнішній, так би мовити,

поверховий конструктор, позбавлений занурення у глибинні екзистенційні смислотворчі підстави людського буття.

У сучасній соціальній теорії дедалі більшого значення набуває розуміння соцієтального як комплексного феномену, що охоплює як інституційні структури, так і їхнє психологічне підґрунтя. Наша авторська позиція, що формується в цьому дослідженні, ґрунтується на думці французького психолога Сержа Московічі про нерозривний зв'язок між зовнішніми — соціальними (інституційними) формами та внутрішніми — психологічними (психічними) механізмами, а також про визначальну роль останніх для нинішньої соціальної динаміки. У нашому розумінні, психологічний вимір становить невіддільну частину загальносистемної сутності сучасного постмодерного суспільства й цивілізації, що охоплює не лише інституційно поверхову (зовнішню) соціальну природу, а й її глибинне психологічне підґрунтя, яке, за визначенням Московічі, частіше, ніж заведено вважати, становить основу соціального (Moscovici, 1988).

Концепція соціальних уявлень (social representations), розроблена Московічі, пропонує ключ до розуміння механізмів формування соціальної реальності. Він демонструє, як суспільство функціонує одночасно на двох рівнях: раціонально-інституційному та несвідомо-символічному (Moscovici, 2008). На протизагу структурному функціоналізму Парсонса, який акцентував інтегративну роль соціальних інститутів, та психології мас Ле Бона, що описує колективну свідомість як ірраціональну, емоційно заражену й регресивну форму психічного життя, Московічі показує, що колективні уявлення — не патологічна, а нормальна форма соціального мислення, яка забезпечує спільне розуміння реальності, легітиміє інституції та формує символічні основи соціального порядку (Moscovici, 2000). У цьому контексті колективні уявлення, будучи динамічними системами знань, міфів і стереотипів, виконують функцію символічного інтегратора колективної свідомості, вони впливають на масову поведінку та визначають фундамент соціальної організації (Moscovici, 1984). Звідси соціальна реальність постає як єдиний динамічний, інтегрований потік психосоціальних процесів, де індивідуальні психічні структури взаємодіють із колективними уявленнями та соціальними інститутами, а медійні дискурси, політичні наративи та інші символічні конструкції постають медіаторами чи посередниками між індивідуальною психікою та колективними інституціями (Moscovici, Marková, 2000).

Концепція Московічі значно розширює розуміння психосоціального виміру соцієтального, інтегруючи аналіз взаємодії несвідомих і свідомих процесів через соціальні уявлення (social representations) та колективну поведінку. Згідно із цим підходом, несвідомі психічні структури органічно взаємодіють зі свідомими переконаннями та символічними системами, спільно конструюючи соціальну реальність і визначаючи механізми легітимації інституцій і колективної дії. Соціальні уявлення та символічні структури, що спираються на колективну пам'ять та історичний досвід, є ключовими чинниками формування колективної поведінки. Вони проявляються у щоденних практиках, ритуалах, актах символічної взаємодії — від голосування до національних свят, створюючи своє-

рідну «психосоціальну тканину» суспільного життя. Активізуючись у періоди соціальних криз (війн, економічних потрясінь) такі уявлення та афективні структури, не лише стають орієнтирами для колективних дій, а й впливають на політичні рішення.

У цьому сенсі категорії на кшталт «демократія» чи «нація» позначають не лише політичні інститути, а й живі системи символів, що реалізуються у повсякденних діях, публічних ритуалах та меморіальних практиках, забезпечуючи стабільність і легітимність соціальної системи. Колективна травма при цьому перестає бути лише історичним «пережиттям» (пережитим минулим), а стає живим ресурсом, що визначає циклічність соціальних процесів (революції, соціальні кризи) та водночас породжує специфічні форми солідарності (меморіальні практики, протестні рухи). Отже, психосоціальні механізми не є фоновим компонентом соціального життя — вони становлять його внутрішню логіку, що визначає траєкторії інституційного розвитку та колективної дії.

Теоретична інновація ідей Московічі руйнує традиційну дихотомію мікро- та макрорівня соціального аналізу. Психосоціальні детермінанти не просто доповнюють традиційні соціологічні підходи, а відкривають доступ до глибинних механізмів соціальних змін, які формують історичні процеси через складну взаємодію свідомих і несвідомих, індивідуальних і колективних, раціональних і афективних чинників. У такому ракурсі соціетальне постає як цілісний простір, де індивідуальна свідомість і колективні смисли переплітаються, утворюючи єдину психосоціальну тканину суспільного життя. Відповідно, соціетальне може бути осмислене не просто як сукупність інституцій і практик, а як складна динамічна система, де постійно відбувається взаємодія між зовнішніми соціальними формами та внутрішніми психічними процесами, що сягають архетипової глибини колективного несвідомого. Іншими словами, соціетальне постає як динамічна система, в якій зовнішнє і внутрішнє, свідоме і несвідоме, соціальне і психічне, перебувають у постійній взаємодії. Такий підхід дає змогу переосмислити суспільство як складну психосоціальну цілісність, у якій архетипи, уявлення, афекти та інституції утворюють єдину смислову й динамічну матрицю соціального буття.

Висновки

Попри те, що розглянуті концептуальні підходи не є вичерпними й термін «societal» у багатьох із них подекуди не вживається прямо, вони конструюють зміст «соціетального» як аналітичної категорії, яка описує інтегративні властивості соціальних систем, взаємодію їхніх структурних компонентів та динаміку соціальних процесів. Кожен із підходів висвітлює різні аспекти соціетального — від мікрорівневих соціальних практик і взаємодій до інституційних структур і владних дискурсів — і разом з тим демонструє потенціал ідеї соціетальності як основи для формування інтегративної рамки, здатної поєднувати різнорівневі явища соціальної реальності.

Еволюція ідеї соціетальності є свідченням глибинного епістемологічного зрушення в розвитку соціогуманітарного знання — від класичних системних

моделей до сучасних інтеґративних підходів, що поєднують різнорівневі виміри соціальної реальності. Цей перехід виявляє не лише зміну аналітичних моделей, а й трансформацію самої соціальної раціональності — від спроб упорядкувати суспільство в межах замкнених системних моделей до усвідомлення його як відкритого, самореферентного й психосоціально детермінованого простору, в якому взаємодіють інституційні, культурні та афективно-сміслові чинники. Таке розширене трактування робить поняття соцієтального ключовим аналітичним інструментом для дослідження механізмів інтеґрації, солідарності та трансформації сучасних суспільств — у всій складності їхньої культурної, системної та психологічної взаємозумовленості.

Таким чином, у контексті завдань нашого дослідження термін «соцієтальне» постає не буквальним цитатним поняттям, а узагальненою аналітичною категорією, що дає змогу концептуально поєднати різні теоретичні перспективи та реконструювати розвиток ідеї соцієтальності в рамках західної соціальної теорії, а також описати процеси структурної та функційної взаємодії в суспільстві. Обраний теоретико-аналітичний ракурс створює підґрунтя для подальших досліджень рецепцій концепту соцієтальності в українському академічному дискурсі, що буде не лише логічним продовженням історико-теоретичної реконструкції, а й простором для виявлення унікальної траєкторії розвитку соцієтального мислення в межах української інтелектуальної традиції.

Джерела

- Афонін, Е.А., Суший, О.В., Усаченко, Л.М. (2011). Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні. *Український соціум*, 4(39), 7–30. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.007>
- Афонін, Е.А., Суший, О.В. (2015). Закономірності та особливості української трансформації. *Стратегічна панорама*, 1, 94–108. Взято з: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/41/40>
- Соцієтальне (s.a.). *Вікіпедія*. Взято з: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%94%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5>
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Prentice-Hall.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell.
- Cutler, J.E. (1916). Review of *Societal Evolution. A Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society*, by A.G. Keller. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 13(15), 419–419. <https://doi.org/10.2307/2012385>
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Conflict in Industrial Society*. Stanford University Press.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Gallimard.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday.
- Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action: Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.
- Keller, A.G. (1915). *Societal Evolution: a Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society*. New York: The Macmillan Company.
- Lenski, G.E. (1966). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. McGraw-Hill.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press.
- Mills, C.W. (1956). *The Power Elite*. Oxford University Press.
- Moscovici, S. (1988). *La Machine a Faire des Dieux*. Paris: Fayard.

- Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its Image and Its Public*. Polity Press.
- Moscovici, S. (2000). *Social Representations : Explorations in Social Psychology* / Ed. by G. Duveen. Polity Press.
- Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of Social Representations. In: R.M. Farr, S. Moscovici (Eds.), *Social Representations* (pp. 3–69). Cambridge University Press.
- Moscovici, S., Marková, I. (2000). Ideas and their development: A dialogue between Serge Moscovici and Ivana Marková. In: S. Moscovici, G. Duveen, *Social Representations: Explorations in Social Psychology* / Ed. by G. Duveen (pp. 224–286). Polity Press.
- Nolan, P., Lenski, G. (2015). *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. 12th edn. Oxford University Press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe, IL: Free Press.
- Parsons, T. (1966). *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sciortino, G. (2004, July). *The Societal Community: Conceptual Foundations of a Key Action Theory Concept* (An outline of the main argument). [Conference paper]. Parsons Conference, Kobe University, Japan. Retrieved from: <https://da.lib.kobe-u.ac.jp/da/kernel/80100041/80100041.pdf>
- Sumner, W.G. (1906). *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals*. Boston: Ginn & Company.
- Sumner, W.G., Keller, A.G. (1927). *The Science of Society*. New Haven: Yale University Press.

Отримано 05.12.2025

Прийнято до друку після рецензування 05.01.2026

Опубліковано 03.03.2026

References

- Afonin, E.A., Sushyi, O.V. (2015). Patterns and characteristics of Ukrainian social transformation. [In Ukrainian]. *Strategic Panorama*, 1, 94–108. Retrieved from: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/41/40> [=Афонін, Суший 2015]
- Afonin, E.A., Sushyi, O.V., Usachenko, L.M. (2011). Regularities and peculiarities of public-transformation processes in Ukraine. [In Ukrainian]. *Ukrainian Society*, 4(39), 7–30. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.007> [=Афонін, Суший, Усаченко 2011]
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Prentice-Hall.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell.
- Cutler, J.E. (1916). Review of *Societal Evolution. A Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society*, by A.G. Keller. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 13(15), 419–419. <https://doi.org/10.2307/2012385>
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford University Press.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Gallimard.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday.
- Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action: Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.
- Keller, A.G. (1915). *Societal Evolution: a Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society*. New York: The Macmillan Company.
- Lenski, G.E. (1966). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. McGraw-Hill.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press.
- Mills, C.W. (1956). *The Power Elite*. Oxford University Press.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. In: R.M. Farr, S. Moscovici (Eds.), *Social Representations* (pp. 3–69). Cambridge University Press.
- Moscovici, S. (1988). *La Machine a Faire des Dieux*. Paris: Fayard.

- Moscovici, S. (2000). *Social Representations : Explorations in Social Psychology* / Ed. by G. Duveen. Polity Press.
- Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its Image and Its Public*. Polity Press.
- Moscovici, S., Marková, I. (2000). Ideas and their development: A dialogue between Serge Moscovici and Ivana Marková. In: S. Moscovici, G. Duveen, *Social Representations: Explorations in Social Psychology* / Ed. by G. Duveen (pp. 224–286). Polity Press.
- Nolan, P., Lenski, G. (2015). *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. 12th edn. Oxford University Press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe, IL: Free Press.
- Parsons, T. (1966). *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sciortino, G. (2004, July). *The Societal Community: Conceptual Foundations of a Key Action Theory Concept (An outline of the main argument)*. [Conference paper]. Parsons Conference, Kobe University, Japan. Retrieved from: <https://da.lib.kobe-u.ac.jp/da/kernel/80100041/80100041.pdf>
- Societal (s.a.). [In Ukrainian], *Wikipedia*. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%94%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5> [=Соцієта́льне s.a.]
- Sumner, W.G. (1906). *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals*. Boston: Ginn & Company.
- Sumner, W.G., Keller, A.G. (1927). *The Science of Society*. New Haven: Yale University Press.

Received 05.12.2025

Accepted for publication after review 05.01.2026

Published 03.03.2026

ОЛЕНА СУШИЙ, ЕДУАРД АФОНІН

Гене́за та еволю́ція ідеї соцієта́льності в соціогу́манітарно́му знанні

Частина 1. Історико-теоретична реконструкція

У статті викладено історико-теоретичну реконструкцію генези та еволюції концепту «соцієта́льне» у соціогу́манітарно́му знанні — від його ранніх натуралістично-емпіричних витоків до сучасного системного та психосоціального осмислення. Розкрито передумови становлення терміна в американській соціології кінця XIX — початку XX століття (В.Г. Самнер, А.Г. Келер). Показано його систематизацію та розвиток у структурному функціоналізмі (Т. Парсонс). Простежено критичні трансформації концепту у другій половині XX століття — від конфліктологічних (Р. Дарендорф, Ч. Мілс) і постструктуралістських (П. Бурдьє, М. Фуко) до системно-комунікативних (Н. Луман, Ю. Габермас, М. Кастельс). Подальший теоретичний розвиток концепту «соцієта́льне» розглянуто в межах макросоціологічного аналізу. Розкрито інтерпретативний потенціал концепту для опису структурної цілісності суспільства (П. Нолан, Г. Ленські), а також можливості ревізії парсонсівської моделі для осмислення соцієта́льної спільноти як динамічної мережі конфліктних лояльностей і нормативних порядків (Дж. Шюртіно). Особливу увагу приділено інтегративному психосоціальному підходу С. Московічі, у працях якого розкривається глибинний, психологічно детермінований вимір соцієта́льного — як психосоціального процесу, де свідоме й несвідоме, індивідуальне й колективне, раціональне й афективне постійно взаємодіють. Стверджується, що еволюція ідеї соцієта́льності є свідченням фундаментального епістемологічного зрушення в розвитку соціогу́манітарно́го знання — від класичних системних моделей до сучасних інтегративних підходів, що поєднують різнорівневі виміри соціальної реальності. Це робить концепт соцієта́льності ключовим аналітичним інструментом для дослідження механізмів інтеграції, солідарності та трансформації сучасних суспільств — у всій складності їхньої культурної, системної та психологічної взаємозумовленості.

Ключові слова: соцієтальне, соцієтальна спільнота, соціальна інтеграція, структурний функціоналізм, системна теорія, макросоціологія, соціальні уявлення, психосоціальний підхід, соціальна теорія

OLENA SUSHYI, EDUARD AFONIN

Genesis and evolution of the concept of societal in the social and human sciences

Part I. Historical-theoretical reconstruction

The article presents a historical and theoretical reconstruction of the genesis and evolution of the concept of “societal” within the social and human sciences — from its early naturalistic and empirical origins to its contemporary systemic and socio-psychological interpretations. It outlines the prerequisites for the emergence of the term in late 19th–early 20th century American sociology (W.G. Sumner, A.G. Keller) and demonstrates its subsequent systematization and development within structural functionalism (T. Parsons). The study traces the critical transformations of the concept in the second half of the 20th century — from conflict theory approach (R. Dahrendorf, C. Mills) and post-structuralist (P. Bourdieu, M. Foucault) approaches to systemic-communicative ones (N. Luhmann, J. Habermas, M. Castells). Further theoretical elaboration of the societal concept is analyzed in the context of macrosociological research, highlighting its interpretive potential for explaining the structural integrity of society (P. Nolan, G. Lenski) and its capacity for revising Parsons’s model to conceptualize the societal community as a dynamic network of conflicting loyalties and normative orders (G. Sciortino). Particular attention is given to S. Moscovici’s integrative psychosocial approach, which reveals the deep, psychologically determined dimension of the societal — understood as a psychosocial process in which the conscious and the unconscious, the individual and the collective, the rational and the affective continuously interact. The article argues that the evolution of the idea of sociotatality reflects a profound epistemological shift in the development of social and humanistic knowledge — from classical systemic models to contemporary integrative approaches that combine multiple levels of social reality. This transformation makes the concept of sociotatality a key analytical instrument for studying the mechanisms of integration, solidarity, and transformation in modern societies — in all their cultural, systemic, and psychological complexity and interdependence.

Keywords: societal, societal community, social integration, structural functionalism, systems theory, macrosociology, social representations, psychosocial approach, social theory